

SOSYAL-KÜLTÜREL-EKONOMİK YÖNLERİYLE

TÜRKİYE'DE GÖÇ VE GÖÇMENLER

Yazarlar

Ahmet Emin Dağ - Akif Bayğın - Ali Çakır - Arzu Kılınç
Ayşegül İnginar Kemaloğlu - Bülent Bakar
H. Yıldırım Ağanoğlu - Hikmet Öksüz - İbrahim Kamil
İlhan Ersoy - İsa Kalaycı - Levent Bilgi - Metin Ömer
Nasrullah Uzman - Nedim İpek - Ömer Kul - Selda Adiloğlu
Sibel Çetiner - Süleyman Beyoğlu - Tekin Tuncer
Ülkü Köksal - Yunus Pustu - Zekeriya Kurşun
Zeynep Eres

Editörler

Süleyman BEYOĞLU
Ayşegül İNGİNAR KEMALOĞLU

altınordu yayınları

SOSYAL-KÜLTÜREL-EKONOMİK YÖNLERİYLE

TÜRKİYE'DE GÖÇ VE GÖÇMENLER

Yazarlar

Ahmet Emin Dağ - Akif Bayğın - Ali Çakır - Arzu Kılınç
Ayşegül İnginar Kemaloğlu - Bülent Bakar
H. Yıldırım Ağanoğlu - Hikmet Öksüz - İbrahim Kamil
İlhan Ersoy - İsa Kalaycı - Levent Bilgi - Metin Ömer
Nasrullah Uzman - Nedim İpek - Ömer Kul - Selda Adiloğlu
Sibel Çetiner - Süleyman Beyoğlu - Tekin Tuncer
Ülkü Köksal - Yunus Pustu - Zekeriya Kurşun
Zeynep Eres

Editörler

Süleyman BEYOĞLU
Ayşegül İNGİNAR KEMALOĞLU

altınordu yayınları

Sosyal-Kültürel-Ekonomik Yönleriyle
Türkiye'de Göç ve Göçmenler

Yayıncı ve Genel Yayın Yönetmeni
Murat İpekoğlu

Editörler
Süleyman BEYOĞLU
Ayşegül İNGİNAR KEMALOĞLU

Yazarlar
Ahmet Emin Dağ - Akif Bayğın - Ali Çakır - Arzu Kılınç
Ayşegül İnginar Kemaloğlu - Bülent Bakar
H. Yıldırım Ağanoğlu - Hikmet Öksüz - İbrahim Kamil
İlhan Ersoy - İsa Kalaycı - Levent Bilgi - Metin Ömer
Nasrullah Uzman - Nedim İpek - Ömer Kul - Selda Adiloğlu
Sibel Çetiner - Süleyman Beyoğlu - Tekin Tuncer
Ülkü Köksal - Yunus Pustu - Zekeriya Kurşun
Zeynep Eres

ISBN: 978-625-8248-19-7

1. Baskı - Mart 2023

Altınordu Yayınları
Yayın No: 312
Sertifika No: 32505

Baskı
Vadi Grafik Ofset

Kapak, Sayfa Tasarımı

altınordu
yayınları

Başak Kitap Kırtasiye Markasıdır.
Sağlık Mahallesi Halk Sokak
No: 11/1 Kızılay-Ankara
Tel: 0 312 433 28 09
0 536 981 28 08
muratipekoglu@gmail.com

SOSYAL-KÜLTÜREL-EKONOMİK YÖNLERİYLE

TÜRKİYE'DE GÖÇ VE GÖÇMENLER

Editörler
Süleyman BEYOĞLU
Ayşegül İNGİNAR KEMALOĞLU

altınordu yayınları

İÇİNDEKİLER

Ön Söz IX

BİRİNCİ BÖLÜM

19. Yüzyıldan Günümüze Türkiye'de Göç ve Göçmenler

Türkiye'ye Göçler ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Göç ve İskân Politikası (1923-1990) 3
Hikmet ÖKSÜZ - Ülkü KÖKSAL

XIX. Yüzyılda Anadolu'ya Göçler 75
Yunus PUSTU

Beyaz Rusların İstanbul'un Sosyo-Kültürel Hayatına Etkisi 103
Bülent BAKAR

Sosyal ve Ekonomik Açıdan Mübadele 135
Nedim İPEK

Kırım ve İdil-Ural'dan Göçler ve Göçmenlerin Türkiye Cumhuriyeti'nin Kurulmasına Katkıları 169
Arzu KILINÇ

Stalin Döneminde Sovyet Rusya'dan Türkiye'ye Yapılan Göçler 207
Nasrullah UZMAN

Cumhuriyet Döneminde Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göçler (1923-1989) . .223
İbrahim KAMİL

1936'da Romanya Krallığı ve Türkiye Cumhuriyeti Arasında İmzalanan Göç Mukavelenamesi: Güvenlik ve Ekonomik Gerçekler 251
Metin ÖMER

Yugoslavya'dan Türkiye'ye Göçler (1923-2003) 279
H. Yıldırım AĞANOĞLU

Osmanlı'dan Günümüze Kuzey Afrika'dan Türkiye'ye Yönelen Göç Hareketleri: Nedenler ve Sonuçları 321
Zekeriya KURŞUN - Ahmet Emin DAĞ

1934'ten Günümüze Doğu Türkistan'dan Türkiye'ye Göçler 349
Tekin TUNCER - Ömer KUL

Orta Doğu'dan Türkiye'ye Yapılan Göçlerin Ekonomik ve Sosyal Etkileri 373
Akif BAYĞIN - İsa KALAYCI

İKİNCİ BÖLÜM

Göç ve Göçmenlerin Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Açıdan Türkiye'ye Etkileri

Göçmenler için Kurulan "Numune/Örnek" Köylerin Türkiye Kırsal Mimarlığına Etkileri 413
Zeynep ERES

Türk Müziğinde Göç ve Göçmenlerin Etkisi 447
İlhan ERSOY

Türk Müziğinde Göç ve Göçmenler Üzerine Bir Deneme 469
Levent BİLGİ

Türk Mutfak Kültürünün Gelişmesinde Göçlerin Etkisi: Trakya Bölgesi Örneği 487
Ali ÇAKIR

Türk Sineması'nda Göç Konulu Filmlere Genel Bir Bakış 503
Süleyman BEYOĞLU

Balkan Kökenli Göçmenler Arasında Evlilikler 511
Selda ADİLOĞLU

Erken Cumhuriyet Döneminde Girişimci Göçmenler 529
Ayşegül İNGİNAR KEMALOĞLU

Türkiye'nin Göç Yükünün Ekonomik Yansımaları 551
Sibel ÇETİNER

1934'ten Günümüze Doğu Türkistan'dan Türkiye'ye Göçler

Tekin TUNCER[*]
Ömer KUL[**]

Giriş

Doğu Türkistan coğrafyasında 1877 yılında başlayan Çin işgal süreci sonrası yaşanan olaylar ve bilhassa Çinli idarecilerin halka reva gördüğü uygulamalar, bölgeden dış dünyaya vuku bulan göçlerin ana sebeplerini oluşturmaktadır. Dahası bölge üzerinde hakimiyet kurmaya çalışan Çarlık Rusya ve Çin'in artan baskı ve şiddet politikası bölgeden yapılan göçlerin başlangıcını teşkil etmektedir. Yine bu baskı ve şiddet politikalarına karşı Doğu Türkistan halkının ilk tepkisi isyan etmek şeklinde gerçekleşmiştir. 1760-1863 yılları arasında dokuz defa[1] gerçekleşen isyan hareketleri Çin'de iktidarda bulunan Mançu (Qing) Hanedanlığı'na karşı yapılmış lakin isyanlar sert ve kanlı bir şekilde bastırılmıştır. Yaşanan trajedik olaylar üzerine Doğu Türkistan halkının bir kısmı Batı Türkistan'a göç etmek zorunda kalmıştır.[2]

---

* Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, e-mail: tekintuncer@nevsehir.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-3985-8341.

** Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Öğretim Üyesi, e-mail: kulomer@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-6905-4811.

1 Amaç Karahoca, *Doğu Türkistan Çin Müstemlekesi*, Fakülte Matbaası, İstanbul, 1960, s. 7.

2 Mehmet Emin Buğra, *Doğu Türkistan Tarihi Coğrafi ve Şimdiki Durumu*, Güven Basımevi, İstanbul, 1952, s. 22-23.

Doğu Türkistan'daki ikinci büyük isyan hareketi 1876-1962 yılları arasında vuku bulmuştur. Bu dönem içinde Doğu Türkistan halkının 39 defa ayaklandığı kaynaklarda zikredilmektedir. Bu dönem aslında Çarlık ve Sovyet Rusya ile Mançu ve Çin Cumhuriyetlerinin Doğu Türkistan üzerinde hakimiyet kurmak için mücadele ettiği dönemleri oluşturmaktadır. 1911 yılında Mançu Hanedanlığı'nın yıkılmasından sonra Çin'de iktidara gelen Guomindang yani Milliyetçi Çin devrinde Doğu Türkistan Çinli Genel Valiler eliyle yönetilmiş, bu durum ise tam bir merkezi otorite boşluğu ortaya çıkarmıştır. Doğu Türkistan'ın Merkezi Çin'e uzak olması ve kendi içindeki siyasi istikrarsızlar bölge üzerinde istikrarsız bir yapı ortaya çıkarmış, bu durum ise Rusya'nın bölgede aktif siyaset izleyerek Genel Valileri kontrol ve yönlendirmesi neticesinde Doğu Türkistan'da Rus etki ve tehlikesini arttırmıştır. Bu umumi durum Çinli Genel Valilerin keyfi uygulamalarına ve bir nevi Merkezi Çin'den bağımsız hareket etmelerinin önünü açmıştır.[3]

Doğu Türkistan'da Genel Valilik görevine gelen ilk kişi YangTsenghsin'dir. Bölgeyi 1911-1928 yılları arasında 17 yıl boyunca yöneten Yang, "Sinkiang Despotu" olarak nam salmıştır.[4] Yang döneminde Doğu Türkistan'da Mançu Hanedanlığı'ndan kalma yönetim şekilleri aynı şekilde devam ettirilmiştir. Zikredilen dönemde Yang, Merkezi Hükûmetin tam manasıyla otoriteyi sağlayamaması nedeniyle, baskı hissetmemiştir. Zikredilen dönemde Yang'ın üzerinde durduğu konu Rusya'nın Doğu Türkistan üzerindeki politikaları olmuştur. Geleneksel usulleri bozmadan Doğu Türkistan'ı yönetmeye çalışan Yang; böl, parçala ve yönet siyasetiyle halka çeşitli rütbe ve payeler vererek tarafına çekmeye çalışmış ve bu suretle otoritesini sağlamlaştırma yoluna gitmiştir. Bu açıdan bakıldığında Yang'ın kendi döneminde başarılı olduğu, bölgede herhangi bir isyan hareketinin vuku bulmadığı ve servetine servet kattığı söylenebilir.[5]

Yang Tseng-hsin'e karşı 1928 yılında bir suikast girişimi gerçekleşmiş ve Chin Shu-jen, Genel Valilik makamına geçmiştir. 1928-1933 yılları arasında

---

3 Zafer Selvi, Mansur Teyci, Abdülvahap Kara, *Kazakların Doğu Türkistan'dan Anadolu'ya Göçü ve Osman Taştan,* Kazak Türkleri Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, s. 12.

4 Jack Chen, *The Sinkiang Story*, Macmillian Publisher, New York, 1977, s. 168-170.

5 Lars Erik Nyman, *Great Britian and Chinese, Russian and Japanese Interest in Xinjiang 1918-1934,* Malmö, Esselte Studium, 1977, s. 25-26; W. Bosshard, "Politics and Trade in Central Asia". *Journal Of The Royal Central Asian Society (JRCAS),* XVI, 1929, p. 436; Owen Lattimore, "The Chinese as a Dominant Race", *Journal Of The Royal Central Asian Society(JRCAS),* XV, 1928, p. 209.

yaşanan Chin dönemi Yang döneminden farklı olarak halk üzerinde otorite ve baskının daha çok hissedildiği bir dönem olmuştur. Özellikle rüşvet, torpil, keyfi tutuklama ve idamlar gibi uygulamalar ile Doğu Türkistan halkı sindirilmeye çalışılmış, halkın ileri gelenleri arasına nifak tohumları ekilmiş ve dinî baskılar artmıştır.[6] Chin döneminde ayrıca Merkezî Hükûmetin bölge üzerinde otorite kurma girişimleri de yaşanmıştır. Bu gaye ile 1931 yılını müteakip Doğu Türkistan'a Çinli göçmenler yerleştirilmeye başlanmıştır. Bu durum halkın tepkisini arttırdığı gibi[7] halkın ekonomik olarak daha da perişan hale gelmesine yol açmıştır. Tabii bu durum Genel Vali Chin'in işine gelmiştir. Lakin yaşanan bu gelişmeler Chin yönetimine karşı tepkilerin artmasına ve isyan için fırsat kollanmasına neden olmuştur.[8] Chin'in Kumul Hanlığı'nı lağvedip buraya Çinli göçmen getirme siyaseti bardağı taşıran son damla olmuştur denilebilir. Bir nevi isyan için fırsat kollayan halk, durumu fırsata çevirmiş ve isyan kısa sürede bölgenin her tarafına yayılmıştır. Turfan bölgesinden Mahmut Muhitî, Tarım havzasında Timur ve Osman Begler, Hoten'de Mehmet Emin Buğra ve Altay'da Şerifhan Töre isyan hareketine katılmıştır. Kumul bölgesindeki isyan hareketini ise Hoca Niyaz Hacı yönetmiştir. 1931 yılında Kumul'da başlayan isyan hareketi, 1933 yılı itibariyle Urumçi hariç Doğu Türkistan'ın güney bölgelerinin Çin işgalinden kurtarılmasıyla sonuçlanmıştır.[9]

Kumul isyanının Doğu Türkistan halkı kadar Sovyet Rusya içinde bir fırsat olduğu söylenebilir. Sovyet Rusya, bölgede kazanımlar elde edebilmek adına isyan eden halkı kendi tarafına çekme siyaseti gütmüştür. Bu doğrultuda bir heyeti isyancılarla görüştürmek üzere bölgeye göndermiş, tıpkı Dış Moğolistan'da olduğu gibi Doğu Türkistan'ı da kendisine peyk ha-

---

6 Sven Hedin, *Big Horse's Flight: The Trail of War in Central Asia*, Mcmillan, London, 1936, p. 171; Le Févre, *An Eastern Odyssey*, Gollancz, London, 1935, p. 173; Sven Hedin & Diğ., *History of the Expedition in Asia 1927-1935*, Elanders Boktryckeri Aktiebolag, Stockholm, 1945, s. 202; Nyman, *a.g.e.*, s. 80-81; Owen Lattimore, *Pivot of Asia: Xinjiang and the Inner Asian Frontiers of China*, Little Brown & Co, Boston, 1950, s. 66.

7 Wu Ai-Chen, *Turkistan Tumult*, Methuen, London 1940, s. 63; Andrew D. W. Forbes, *Doğu Türkistan'daki Harp Beyleri (Doğu Türkistan'ın 1911-1949 Arası Siyasi Tarihi)*, Doğu Türkistan Vakfı Yayınları, Münih, 1990, s. 81; Gilbert Chan, "The Road to Power: Sheng Shih-ts'ai's Early Years in Sinkiang (1930-34)", *Journal of Oriental Studies*, C. VII, 1969, s. 234; Owen Lattimore, *Pivot of Asia: Xinjiang and the Inner Asian Frontiers of China*, s. 68.

8 Baymirza Hayit, *Türkistan: Rusya ve Çin Arasında*, çev. A. Sadak, Otağ Yayınları, Ankara, 1975, s. 308.

9 Karahoca, *a.g.e.*, s. 13.

line getirecek politika takip etmeye başlamıştır. Rusya'nın bu sinsi siyasetini erken fark eden isyancılara karşı Rusya bu sefer de isyancılara karşı 1933'te Genel Valilik makamına gelecek olan Chin Shu-jen ile iş birliğine gitmiştir. Rusya bu yolla Doğu Türkistan halkı üzerinde Çinli Genel Vali üzerinden otorite kurarak bölgeyi kontrol etme yolları aramıştır.[10]

Chin Shu-jen, Kumul isyanının başlaması ile halk üzerindeki baskısını arttırmış ve birçok köye baskınlar düzenleyerek genç, yaşlı demeden onlarca kişiyi katletmiştir. Bu durum isyana katılanların sayısını arttırmıştır.[11] İsyanın büyüdüğünü gören Chin, özellikle Rusların verdiği destekle Kumul bölgesinde başarılar kazanan Hoca Niyaz Hacı, Kazak Elip ve Zayif Teyci'nin üzerine asker sevk etmiş, Jasankızıl mevkiinde Elip Batur ve 80 mücahit şehit edilmiştir.[12] Bu kanlı katliamlara rağmen Kansu bölgesinde Chin Shu-jen'e bağlı kuvvetler geri püskürtülmüş lakin dış destek ve silah eksikliği başarısız girişimlere neden olmuştur. Dış destek ve silah konusunda arayışa geçen isyancılar Kansu ve Qinghai bölgesindeki Çinli Müslümanların liderliğini yapan Ma Chung-ying ile görüşmeye karar vermiştir.[13] 21 yaşında ve çok hırslı bir yapıya sahip olan Ma Chung-ying, Doğu Türkistan halkının kendisini bir kurtarıcı olarak göreceği hevesiyle, isyancıların taleplerine kayıtsız kalmamış ve bölgeye hareket etmiştir.[14] Hoca Niyaz Hacı ile anlaşan[15] Ma Chung-ying, birlikte Kumul bölgesini ele geçirmiştir. Ancak Urumçi'den gönderilen Çinli kuvvetlerin saldırıları sebebiyle dağlık bölgelere çekilmek zorunda kalınmıştır. Bundan sonraki süreçte Hoca Niyaz Hacı ile Ma Chung-ying'in arası saldırılarda ele geçirilen silahlara Ma Chung-ying tarafından el konulması yüzünden açılmıştır. Beklenmedik bu gelişme sonrası Hoca Niyaz Hacı, Rusların da desteğini alarak, Çinli Sheng Shih-

---

10 George Hogg, *I See a New China, Gollancz*, London, 1945, s. 118-119.

11 A. Kayyum Kesici, "Doğu Türkistanlı Kazak Türklerinin Türkiye'ye Göçünün 50. Yılı Münasebetiyle-I", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 2003, s. 194, 2003.

12 Selvi, Teyci, Kara, *a.g.e.*, s. 14; Hızırbek Gayretullah, *Altaylarda Kanlı Günler*, Hamle Yayıncılık, İstanbul, 1977, s. 33; K. Gayretullah, *Uzaklara Balam*, düz. H. Gayretullah, Toker Yayınları, İstanbul, 2009, s. 97.

13 Mildred Cable-Francesca French, *The Gobi Desert*, Hodder&Stoughton, London, 1934, s. 225.

14 Hedin, *Big Horse's Flight: The Trail of War in Central Asia*, s. 223-224; Hedin & Diğ., *History of the Expedition in Asia*, 1927-1935, s. 223-224.

15 Gilbert Chan, "The Road to Power: Sheng Shih-ts'ai's Early Years in Sinkiang (1930-34)", s. 238-240; "Doğu Türkistan Genel Kurmay Başkanı Mahmut Muhiti'nin İnkılap Önderimiz Hoca Niyaz Hacı İle Birlikte Geçirdiği Günleri ve Tercüme Hali", *Doğu Türkistan Dergisi*, (15), Ekim 1981, s. 19.

tsai ile görüşmelere başlamış ve Ma Chung-ying'e karşı mücadele içine girmiştir.[16]

Hoca Niyaz Hacı ile Ma Chung-ying arasındaki mücadele devam ederken 1933 yılında Mehmet Emin Buğra'ya bağlı kuvvetler Turfan bölgesinde Karaşehir, Korlu ve Uşşakal'ı kuşatmıştır. Bu harekatlar Kumul'da mücadele eden isyancılara az da olsa nefes aldırmış,[17] Çin askerlerinin Turfan bölgesine sevki isyancıların Kumul'da hakimiyeti ele geçirmelerini sağlamıştır. İhtilale dönüşen olaylar Turfan bölgesi yanında Yarkent ve Hoten'in de Çinlilerden geri alınmasını sağlamıştır.[18] Başarılı hamleler hem Kumul bölgesinin hem de Doğu Türkistan'ın güney kesimlerinin Çinlilerden temizlenmesine yol açmıştır.[19] Millî kuvvetlerin Urumçi kapılarına dayanması Chin Shujen'in ülkeyi terk etmesini sağlamıştır. Bu fırsattan istifade eden askeri komutan Sheng Shih-tsaiise yönetimi ele geçirmiştir.[20] Sheng bu andan itibaren bir taraftan isyanı engellemek, diğer taraftan da kendisine yardım edeceğini düşündüğü Rusların desteği ile yerli halk ile uzlaşma zemini aramıştır.[21] Urumçi'de bu olayların yaşandığı dönemde, 12 Kasım 1933 tarihinde, Kaşgar'da bağımsız bir hükümet kurulur.[22] Kurulan bu hükümet Hoca Niyaz Hacı'ya Sheng Shih-tsai ve Ruslardan uzaklaşması karşılığında hükûmetin Cumhurbaşkanlığı görevi teklif edilir ve Hoca Niyaz Hacı da bu teklifi kabul eder.[23]

Hoca Niyaz Hacı Cumhurbaşkanı olmasına rağmen ihtilal liderliğini yapanlar arasında birlik tesis edilemez. Dönemin Rusya'nın Urumçi Baş-

---

16 Baymirza Hayit, *Türkistan: Rusya ve Çin Arasında*, s. 312; "Doğu Türkistan Genel Kurmay Başkanı Mahmut Muhiti'nin İnkılap Önderimiz Hoca Niyaz Hacı İle Birlikte Geçirdiği Günleri ve Tercüme Hali", s. 19.

17 Mehmet Emin Buğra, *Doğu Türkistan Tarihi, Coğrafi ve Şimdiki Durumu*, s. 30; Andrew D. W. Forbes, *Doğu Türkistan'daki Harp Beyleri (Doğu Türkistan'ın 1911-1949 Arası Siyasi Tarihi)*, s. 136.

18 Nils Ambolt, *Karavan: Travels in Eastern Turkestan*, Blackie&Son, London, 1939, s. 169.

19 Andrew D. W. Forbes, *Doğu Türkistan'daki Harp Beyleri (Doğu Türkistan'ın 1911-1949 Arası Siyasi Tarihi)*, s. 141.

20 Chan, *"The Road to Power: Sheng Shih-ts'ai's Early Years in Sinkiang (1930-34)"*, s. 242.

21 Selvi, Teyci, Kara, *a.g.e.*, s. 19.

22 Hayit, *Türkistan: Rusya ve Çin Arasında*, s. 313-314; Karahoca, *a.g.e.*, s. 16; B. W. Hai, *Muslim in Minority in China*, MA Thesis, Columbia University, New York, 1956, s. 105-106.

23 Hayit, *Türkistan: Rusya ve Çin Arasında*, s. 310-314; Mehmet Emin Buğra, *Doğu Türkistan'ın Hürriyet Davası ve Çin Siyaseti*, s. 30; Eser Saka, *Düşten Geleceğe Yolculuk Doğu Türkistan*, TDV Yayınları, Ankara, 2009, s. 20; İklil Kurban, *Şarki Türkistan Cumhuriyeti: 1944-1949*, TTK Yayınları, Ankara, 1992, s. 12.

konsolosu Apresoff'un girişimleriyle Hoca Niyaz Hacı ile Sheng Shih-tsai arasında yapılan müzakereler neticesinde Hoca Niyaz Hacı, Sheng'in yardımcılığı görevine getirilir ve Urumçi'ye gider.[24] Akabinde Hoca Niyaz Hacı Kaşgar Hükûmetine bir mektup göndererek Sovyetlerle anlaştığını ve Kaşgar Hükûmetinin dağıtılmasını iletir. Bunun üzerine Kaşgar Hükûmeti, Hoca Niyaz Hacı'yı hain ilan eder.[25] Kaşgar Hükûmetinin dağıtılmaması üzerine Hoca Niyaz Hacı harekete geçerek Yarkent'te Başbakan Sabit Damolla'yı ve Adalet Bakanı Şerif Kârî'yi yakalayıp 1934'te idam ettirir.[26] Bölgede tutulamayacağını anlayan Mehmet Emin Buğra önce Hindistan'a daha sonra da Afganistan'a geçer.[27]

1. Kazakların Doğu Türkistan'dan İlk Göçleri

1933 yılında Doğu Türkistan'da iktidarı ele geçiren Sheng Shih-tsai'nin uyguladığı baskı ve şiddet politikası[28] Altay bölgesinde yaşayan Kazakların bölgeyi terk etmek mecburiyetinde bırakmıştır. Doğu Türkistan'dan ilk göç eden 225 aile ve 1.170 kişiden oluşan kafile "Aduvbay Bayğazanoğlu" liderliğindeki kafiledir.[29] Bu kafilede 1934 yılında Barköl'den Kansu bölgesine göç eden Tunğışbay Tokbayoğlu, Tayşı Sasanoğlu ve Karamolla (Seyithan

---

[24] H. J. Wiens, "The Historical and Geographical Role of Urumchi, Capital of Chinese Central Asia", *Annals of the Association of American Geographers,* LIII(4), Aralık 1963, s. 242; Hayit, *Türkistan: Rusya ve Çin Arasında*, s. 313; Wu Ai-Chen, *a.g.e.,* s. 146, 243.

[25] *Yash Türkistan*, LXXI, 1935, s. 19-25; Hayit, *Türkistan: Rusya ve Çin Arasında*, s. 320-322; Andrew D. W. Forbes, *Muslim Separatism in Northwest China During the Republican Period 1911-1949*, School of History University of Leeds, PHD Thesis, 1981, s. 556-559.

[26] Hayit, *Türkistan: Rusya ve Çin Arasında*, s. 322; Nicholas Vakar, "The Annexation of Chinese Turkestan", *The Slavonic and East European Review,* XIV (40), 1935, s. 122.

[27] Mehmet Emin Buğra, *Doğu Türkistan Tarihi, Coğrafi ve Şimdiki Durumu*, s. 30-47; Hamit Göktürk, "Mehmet Emin Buğra'nın Yurt Dışındaki Mücadelesi", *Doğu Türkistan'ın Sesi*, (46), s. 24; Abdullah Bakır, *Doğu Türkistan İstiklal Hareketive Mehmet Emin Buğra*, Doğu Türkistan Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005, s. 58-59.

[28] "Türkistan Faciası", *Komünizme Karşı Mücadele Dergisi*, (29), 1952, s. 1; Polat Kadirî, *Baturlar: Doğu Türkistan Millî Mücadele Tarihi (1930-1949)*, haz. Ömer Kul, Berikan Yayınevi, Ankara, 2009, s. 105-106.

[29] *Barköl Tarihi Materyali*, 1952, s. 82; Halife Altay, *Anayurttan Anadolu'ya*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998, s. 302-303; Mustafa Kalkan, "Sovyetler Döneminde Kazakların Göç Hareketleri ve Anadolu'da (Altay Köyü'nde) İskân Edilişleri", *TÜBAR,* XXI, 2007, s. 132; Kayyum Kesici, "Doğu Türkistanlı Kazak Türklerinin Türkiye'ye Göçünün 50. Yılı Münasebetiyle-I", 2003, s. 19; Hasan Oraltay, *Hürriyet Uğrunda Kazak Türkleri*, Türk Kültür Yayınları, İstanbul, 1976, s. 86.

Kayşıbayoğlu) gibi isimler de bulunmaktaydı.[30] Kafile Barköl'den Kansu'ya giderken herhangi bir engellemeye maruz kalmamıştır.[31] Aduvbay kafilesinin Kansu'ya ulaşmasından sonra Çinliler, Doğu Türkistanlıların göç edebilecekleri güzergâh olan su kaynaklarının bulunduğu Şin Şin Sa yolu üzerinde tedbirlerini arttırmaya başlamıştır. Çinliler bu yolu kontrol ederlerse Doğu Türkistanlıların göçünü engelleyebileceklerini düşünmüştür.[32]

Aduvbay göçünden sonra Doğu Türkistan'dan ayrılan ikinci kafile Elishan Batur liderliğindekiler olmuştur. Şubat-Mart 1935'te 290 aile ve 1.450 kişiden oluşan bu kafile Kansu'ya doğru hareket etmiştir.[33] Tıpkı Aduvbay kafilesi gibi Şin Şi Sa yolunu takip eden kafilede Elishan Batur ile beraber Sabıtbay Sadıroğlu, Sekey Tankıyoğlu, Atçıbay Hayırbekoğlu, Hoca Akın Camısbayoğlu, Kasay Sadıroğlu, Angalbay Şılgavoğlu, Mukan ve Minan Kaysaoğulları bulunmaktaydı.[34] Kafile, Çinlilerin yeni bir göçü engellemek için aldığı tedbirler dolayısıyla, yol güzergahında birçok zorlukla karşılaşmıştır. Yolda birçok defa Çinlilerle çatışmalar yaşanmış[35] ancak kafile bütün zorluklara rağmen Tula Kaşkarbel mevkiine daha önce gelen Aduvbay kafilesine yetişmiştir.[36]

Elishan Batur ve kafilesinin Kansu'ya ulaşmasından sonra Doğu Türkistan'dan göç eden diğer bir kafile Zayif Teyci kafilesi olmuştur. Ancak Zayif Teyci ve arkadaşlarının Doğu Türkistan'dan ayrılacağı haberinin duyulması üzerine Sheng Shih-tsai yönetimi baskılarını daha da arttırmıştır. Elishan Batur ve arkadaşlarından Kansulu Müslümanların gelen kafilelere iyi davranıldığının haberini almasından sonra tüm baskılara rağmen Zayif Teyci ve arkadaşları göç etmeye karar vermiştir.[37] Ağustos 1936'da 312 aile ve 1.565 kişiden oluşan kafilede Kasım Batur, Merdan Beysenkuloğlu, Alpıs Dudanoğlu ve Nukan Bokbasanoğlu gibi kişiler bulunmaktaydı.[38] Elishan Batur

---

30 Altay, *a.g.e.,* s. 303

31 Kayyum Kesici, "Doğu Türkistanlı Kazak Türklerinin Türkiye'ye Göçünün 50. Yılı Münasebetiyle-I", s. 19; Altay, *a.g.e.*, s. 446; *Barköl Tarihi Materyali*, s. 82.

32 Altay, *a.g.e.*, s. 303.

33 *Barköl Tarihi Materyali*, s. 82.

34 Altay, *a.g.e.*, s. 305; *Barköl Tarihi Materyali*, s. 82.

35 Gayretullah, *Altaylarda Kanlı Günler*, s. 47; Selvi, Teyci, Kara, *a.g.e.*, s. 26; Altay, *a.g.e.*, s. 305.

36 Altay, *a.g.e.*, s. 307; Kayyum Kesici, "Doğu Türkistanlı Kazak Türklerinin Türkiye'ye Göçünün 50. Yılı Münasebetiyle-I", s. 19.

37 *Barköl Tarihi Materyali*, s. 82; Altay, *a.g.e.,* s. 309; Kalkan, a.g.m., s. 132; Selvi, Teyci, Kara, *a.g.e.*, s. 29; Gayretullah, *Altaylarda Kanlı Günler*, s. 54; Oraltay, *a.g.e.*, s. 87.

38 Altay, *a.g.e.,* s. 308; Gayretullah, *Altaylarda Kanlı Günler*, s. 54.

ve arkadaşlarının göç sırasında yaşadığı sıkıntıların benzerlerini Zayif Teyci ve kafilesi de yaşamıştır. Ancak tüm olumsuzluklara rağmen kafile Eylül 1936'da Elishan Batur ve arkadaşlarının bulunduğu Tula Kaşkarbel'e ulaşmıştır.[39]

Aduvbay, Elishan Batur ve Zayif Teyci kafilelerinin birçok zorluğu atlatıp Kansu'ya ulaşmaları Genel Vali Sheng Shih-tsai'nin baskılarını daha da arttırmasına neden olmuştur. Halkın önde gelen kişileri tutuklanmış, bir şehirden diğer bir şehre gidişler yasaklanmış, halkın elindeki silahlar toplatılmış ve bir kısım halk ücretsiz bir şekilde devlet hizmetinde çalıştırılma cezasına çarptırılmıştır. Bu olumsuzluklar tüm zorlukları göze alıp göç etmek isteyen başka insanları ortaya çıkarmıştır. Bunlardan biri de 1937 yılında 500 aile ile birlikte göç etme kararı alan Hocam Bergen kafilesi olmuştur.[40] Ancak bu kafileye hem karadan hem de havadan yapılan saldırılar sonucunda göç etmeleri engellenmek istenmiştir. Ayrıca halk üzerindeki baskılar yetmezmiş gibi Eylül 1938'de Baytik faciası yaşanmıştır.[41] Altay ile Barköl arasında olan Baytik'e hücum eden Çinliler çoluk çocuk demeden birçok kişiyi katletmiş böylece Hocam Bergen ve arkadaşlarının göçü engellenmiştir. Hocam Bergen ile beraber 18 kişi tutuklanmış ve daha sonra işkence ile öldürülmüştür.[42] Bu feci olaydan sonra halk dahada korkuya kapılmıştır. Sheng Shih-tsai yönetimi ise göçleri engellemek ve asayiş sağlamak üzere tedbirler almıştır.[43] Sheng'in artan tedbirleri ve kardeşi kardeşe kırdırma siyaseti üzerine bütün olumsuzlukları göze alan iki kafile daha göç yolculuğuna çıkmak zorunda kalmıştır.[44] Ancak kış şartlarının ağırlığı, çocuk ve yaşlı sayısının fazlalığı gibi sebeplerle bu göçün gerçekleşmesi oldukça meşakkatli olmuştur. Göç kafilelerinin ilki Nur Ali Bey, ikincisi ise Hüseyin Teyci'nin kafilesidir. Nurali Bey kafilesi yaklaşık 1.188 aile 5.195 kişi,[45] Hüseyin Teyci Kafilesi ise 1.839 aile ve 8.820 kişidir.[46] Hüseyin Teyci kafilesi göç edenlerin en

---

[39] Gayretullah, *Altaylarda Kanlı Günler*, s. 55; Kesici, "Doğu Türkistanlı Kazak Türklerinin Türkiye'ye Göçünün 50. Yılı Münasebetiyle-I", s. 19.

[40] Altay, *a.g.e.*, s. 311; Gayretullah, *Altaylarda Kanlı Günler*, s. 58; Kalkan, a.g.m., s. 132.

[41] Oraltay, *a.g.e.*, s. 87; Gayretullah, *Altaylarda Kanlı Günler*, s. 60. Krş. için bkz., Altay, *a.g.e.*, s. 312-313.

[42] Oraltay, *a.g.e.*, s. 86.

[43] Selvi, Teyci, Kara, *a.g.e.*, s. 11.

[44] Altay, *a.g.e.*, s. 316; Gayretullah, *Altaylarda Kanlı Günler*, s. 62; Oraltay, *a.g.e.*, s. 89.

[45] Altay, *a.g.e.*, s. 317-319; *Barköl Tarihi Materyali*, s. 82.

[46] *Barköl Tarihi Materyali*, s. 82; Altay, *a.g.e.*, s. 330.

kalabalık olanı olmuştur.[47] Bu iki kafile Aduvbay ve Elishan Batur kafilelerinden farklı olarak Şin Şi Sa yolunu değil, İniz Dağı bölgesini tercih etmiştir. Moğolistan sınırından geçen kafileler hem Moğol hem de Çin saldırılarına maruz kalmış, birçok insan ve hayvan kaybına uğramış lakin göç başarıyla tamamlanıp Tula, Sür ve Kaşkarbel bölgelerine yerleşilmiştir.[48] Halife Altay, *Anayurttan Anadolu'ya* adlı eserinde Sabırbay, Macan, Meyirhan ve Cenabil ailesinin Sultan Şerif ve Hüseyin Teyci kafilesi içinde göstermekte ve 2.500 aile ile bu göçün gerçekleştirildiğini söylemektedir.[49] Ancak *Barköl Tarihi Materyalleri* adlı eserde Hüseyin Teyci 409 aile 2.048 kişi, Sultan Şerif Teyci 500 aile 2.000 kişi, Sabırbay 450 aile 1.805 kişi, Macan 110 aile 600 kişi, Meyirhan 140 aile 625 kişi, İsmagul 50 aile 250 kişi ve Cenabil ise 180 aile 1.500 kişi ile katıldığı ifade edilmektedir. Bu durumda Hüseyin ve Sultan Şerif Teyci kafilesinin 1.839 aile ve 8.820 kişi olması mümkün görünmektedir. Böylece 1934 sonrası Barköl'den Kansu'ya ulaşan göç kafilelerinin sayılarını şu şekilde ifade etmek mümkündür:

Atçıbay 42 aile 210 kişi, Kasım Batur 80 aile 400 kişi, İsmagul 50 aile 250 kişi, Kasım 70 aile 350 kişi, Tunguşbay 112 aile 605 kişi, Sabırbay 450 aile 1.805 kişi, Ayanbet 130 aile 500 kişi, Selahattin 170 aile 700 kişi, Ebulhayr 200 aile 915 kişi, Meyirhan 140 aile 625 kişi, Cenabil 180 aile 1.500 kişi, Macan 110 aile 600 kişi, Ziyahan 180 aile 850 kişi, Mukadıl ve Sıban ile 330 aile 1.480 kişi. Bu ailelere Aduvbay ile yola çıkan 113 aile 565 kişi, Elishan ile yola çıkan 178 aile 890 kişi, Zayif Teyci ile yola çıkan 232 aile 1.165 kişi, Hüseyin Teyci ile yola çıkan 409 aile 2.048 kişi, Nurali Bey ile yola çıkan 178 aile 750 kişi, Sultan Şerif ile yola çıkan 500 aile 2.000 kişi dâhil edildiğinde toplam sayı 3.854 aile ve 18.200 kişi olmaktadır. Bunların içinden Aduvbay, Atçıbay, İsmagul, Nurali Bey, Sabırbay, Ayanbet, Ebulhayr, Meyirhan, Ziyahan, Cenabil, Macan, Mukadıl ve Sıban daha sonra Kansu'dan ayrılarak Barköl'e geri dönmüştür. Selahattin ise Köktogay'a yerleşmiştir.[50] Elishan Batur, Zayif Teyci ve Kasım ile gelenler Hindistan'a doğru göç ederken, Hüseyin Teyci ve Tunguşbay ile gelen kafileler Gasköl'de kalmıştır. Kansu'da altı yıl kalan

---

47 Selvi, Teyci, Kara, *a.g.e.*, s. 30; Ömer Kul-Emin Kırkıl, "Doğu Türkistan Kazak Türk Liderlerinden Bir Portre: Hüseyin Teyci", *Trakya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, I (2), Temmuz 2011, s. 109.

48 Altay, *a.g.e.*, s. 332.

49 Altay, *a.g.e.*, s. 330.

50 *Barköl Tarihi Materyali*, s. 82.

Sultan Şerif Teyci de daha sonra Gasköl'e Hüseyin Teyci'nin yanına gitmiştir. Ancak Kansu'dan Barköl, Gasköl ve Köktogay'a gidilirken, bu ailelerden ne kadarının geri döndüğü bilinmemektedir. Gasköl'e yerleşen Sultan Şerif ve Hüseyin Teyci kafilesi de Komünist Çin'in Doğu Türkistan'ı işgali sonrası Hindistan'a göç etmiştir.

2. Komünist Çin İşgali Öncesi Doğu Türkistan'da Siyasi Vaziyet ve 1949 Göçü

Kansu'ya göç eden bir kısım Doğu Türkistanlı Elishan Batur ve Zayif Teyci liderliğinde Hindistan'a göç ederken bir kısmı Barköl'e geri dönmüş, bir kısmı ise Gasköl ve Köktogay'a yerleşmiştir. 1934 yılında Kazakların bir kısmı Çin baskısı sebebiyle Kansu'ya göç etmişlerse de Doğu Türkistan'daki Türkler, Çin baskısına karşı Hoten Ayaklanması sonucunda devlet kurmayı başarmıştır. Sovyetler Birliği'nin desteklediği Sheng Shih-tsai, bu devleti ortadan kaldırmayı başarmış, ayaklanmaya katılan liderlerin bir kısmı yakalanıp idam edilmiş, Mehmet Emin Buğra gibi bir kısım liderler de Doğu Türkistan'dan kaçmak zorunda kalmıştır.[51]

1934-1937 yılları arası Doğu Türkistan tarihi açısından Sovyet kontrolünün en üst seviyeye çıktığı dönem olmuş lakin bu etki II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ile değişmiştir. Bilhassa Almanların Sovyet topraklarında ilerleyişi Sheng Shih-tsai'in Doğu Türkistan üzerindeki Sovyet yanlısı siyasetini değiştirmesine neden olmuş, 1941 yılı itibarıyla Moskova merkezli siyasetini Merkezi Çin lehine döndürmüştür. Bu eksen kayması ise bilhassa dış ticaretlerini Batı Türkistan yönünde yapan Doğu Türkistan'daki Kazakları rahatsız etmiştir.[52] Sheng yönetimi Kazakların tepkisine rağmen Merkezi Çin Hükûmeti ile ilişkilerini yakınlaştırma siyasetine devam ettirmiştir.[53]

---

[51] Tekin Tuncer, *1949-1964 Yılları Arasında Doğu Türkistan'da İstiklal Mücadelesi ve Türkiye'ye Yapılan Göçler*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Manisa, 2015, s. 52.

[52] W. A. Douglas Jackson, *The Russo-Chinese Borderlands*, UP, Princeton, 1962, s. 53; Godfrey Lias, *Kazak Exodus*, Evan Brothers, London, 1956, s. 102-103; Karahoca, *a.g.e.*, s. 18.

[53] F. G. Chan, *Sinkiang Under Sheng Shih-tsai 1933-44*, University of Hong Kong, MA Thesis, 1965, s. 163; *The Story of Sinkiang*, *Amerasia*, 1944, s. 357-360; A. A. Whiting, "Soviet Strategy in Sinkiang 1933-49", S. Shih-ts'ai, & A. S. Whiting içinde, *Sinkiang: Pawn or Pivot*, East Lansing, Michigan UP, 1958, s. 292-301; A. D. Forbes, *Doğu Türkistan'daki Harp Beyleri (Doğu Türkistan'ın 1911-1949 Arası Siyasi Tarihi)*, s. 288.

Sovyet kuvvetlerinin de bölgeden ayrılmasını talep eden Sheng'in bu isteği 1943 yılı itibarıyla yerine getirilmiştir. Lakin 1933 yılından beri Sovyet desteği ile Doğu Türkistan'ı keyfi olarak idare eden Sheng'in, Sovyet desteğinden mahrum kalması gücünü kaybetmesini beraberinde getirmiştir. Sovyetlerin 1943 sonrasında Almanlara karşı yeniden üstünlük kazanması Sheng'in bu sefer de Moskova'ya yönünü dönmesine yol açmış lakin[54] Sovyetler, Sheng'e istediği desteği bir daha vermemiştir. İyice güçsüz duruma düşen Sheng'i Merkezi Çin Hükûmeti görevden alarak yerine 1944 yılında Chu Shao-liang'ı atamıştır. Chu, Mançu Hanedanlığı'ndan beri merkezden atanan ilk vali olmuş,[55] lakin kısa süre sonra Genel Valilik sistemi kaldırarak Hüûmet Başkanlığı sistemine geçiş yapılarak ilk Hükûmet Başkanlığı görevine de Wu Chunghsin tayin edilmiştir.[56]

Otoriteyi sağlamak ve ekonomiyi düzeltmek üzere Hükûmet Başkanlığı görevine getirilen Wu Chung-shin döneminde bölge kısa sürede rüşvetsiz iş yapılamayan bir ülke haline gelmiştir. Bu olumsuzluklara bir de Çinli göçmen siyasetinin eklenmesi halkın tepkisine neden olmuştur. Bunun üzerine Merkezi Çin Hükûmeti, Wu'yu görevden alıp yerine Chang Chih-chung'u atamıştır. Chang'ın da başarısız olması üzerine ilk defa Doğu Türkistan Uygur Türklerinden olan Dr. Mesut Sabri Baykozi, Hükûmet Başkanlığı görevine getirilmiştir.[57]

---

54 Owen Lattimore, *Pivot of Asia: Xinjiang and the Inner Asian Frontiers of China*, 1950, s. 80; O. E. Clubb, *China and Russia: The Great Game,* Columbia UP, New York, 1971, s. 329.

55 Kazım Gültepe, "Tutsak Doğu Türkistan ve Bitmeyen Çin Mezalimi I", *Türk Dünyası Tarihi Dergisi*, (118), Ekim 1996, s. 52.

56 Owen Lattimore, *Pivot of Asia: Xinjiang and the Inner Asian Frontiers of China*, s. 86.

57 H. L. Boorman- R. C. Howard, *Biographical Dictionary of Republican China-I*, Columbia UP, New York, 1967, s. 44; A. D. Barnett, *China On The Eve Of The Communist Takeover*, Thames&Hudson, London, 1963, s. 137-141, 251; Karahoca, *a.g.e.*, s. 25; Hamut Göktürk, "Doğu Türkistan'dan Anadolu'ya Göçler", *Uluslararası Göç Sempozyumu*, 8-11 Aralık 2005, Zeytinburnu Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 130; Mehmet Emin Buğra, *Doğu Türkistan'ın Hürriyet Davası ve Çin Siyaseti*, Osmanbey Matbaası, İstanbul, 1954, s. 43; Owen Lattimore, *Pivot of Asia: Xinjiang and the Inner Asian Frontiers of China*, s. 97; N. N. Mingulov, "The Uprising in North-West Xin-jiang, 1944-1949", *Central Asian Review* (CAR), II(2), 1962, s. 188-189; A. Kemal İlkul, *Çin Türkistan Hatıraları Şanghay Hatıraları*, haz. Yusuf Gedikli, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1997, s. 69. Krş. için bkz. A. Şekür Turan, "Vefatının 53. Yıl Dönümü Münasebeti ile Mesut Sabri Baykuzu 1887-1949", *Gökbayrak*, 47, 2002, s. 5-6; Mesut Sabri Baykozi'nin hayatı ile ilgili geniş bilgi için bkz., Haşir Vahidi- Sabit Uygari, *Dr. Mesut Sabri Boykozi Hakkındaki Doğrular ve Hakikatler*, çev. G. P. Baykozi, (Yayınevi yok), Almatı, 1991.

Siyaseten Başkent Urumçi'de bunlar yaşanırken ülkenin kuzeyindeki İli, Altay ve Tarbagatay bölgelerinde yaşayan Kazakların, 1937 sonrasında Merkezi Çin Hükûmetinin politikalarından rahatsızlıkları gün yüzüne çıkmıştır. Zaten ülke yönetiminden memnun olmayan Kazak Türkleri bu olumsuzlukları fırsata çevirip Osman Batur liderliğinde Çin yönetimine karşı ayaklanmıştır. Osman Batur'un ayaklanması Sovyet Rusya için bir fırsat olmuş ve Moğolistan sınırında direniş hareketine başlayan Osman Batur'a destek vermeye başlanmıştır.[58] Osman Batur'un direnişi zaman içerisinde Altay ve Çöğçek bölgelerine de yayılmış, Ekim 1944'te ise hareket İli bölgesinde büyük bir ayaklanmaya dönüşmüştür.[59]

İli Ayaklanması başlangıçta devlet kurmak düşüncesiyle değil Çinli idarecilerin haksızlıklarına ve yönetimdekilerin keyfi uygulamalarına bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Ancak zaman içerisinde ayaklanma büyümüş, bağımsızlık taraftarı bazı kişiler Alihan Töre Saguni etrafında birleşmiş ve Osman Batur da ayaklanmaya destek vermiştir. İsyanın çıkmasından ilk başlarda memnun kalan Sovyet Rusya, ayaklanmanın büyümesi ve bağımsız bir devlete dönüştüğünü görünce desteğini geri çekmeye başlamış ve Merkezi Çin'e yakın bir siyaset takip etmiştir. Akabinde Rusya'da eğitim gören ve komünizme meyilli olduğu kaynaklarda geçen Ahmetcan Kasımî Doğu Türkistan'a gönderilerek etkin siyasi faaliyetlerde bulunması sağlanmıştır.[60] 2 Ocak 1946 yılında Sovyet baskısıyla kurulan Karma Hükûmet akabinde Dr. Mesut Sabri Baykozi'nin göreve getirilmesi Moskova'yı rahatsız etmiş, bunun üzerine Ahmetcan Kasimî taraftarlarıyla beraber Hükûmetten ayrılarak Gulca'ya dönmüştür. Özellikle Mesut Sabri Baykozi yönetiminin milliyetçi tavırları Sovyet Rusya'yı rahatsız etmiş ve aynı zamanda bu yeni yönetimin Sovyet taraftarı olmaması Ahmetcan Kasimî'nin hükûmet aleyhinde bir politika içine girmesine neden olmuştur. Yeni kurulan Mesut Sabri Baykozi Hükûmeti ise bundan sonraki süreçte Moskova'nın desteklediği Ahmetcan Kasimî ve görevi devraldığı Chang Chih-chung ile uğraşmak zorunda kalmıştır.[61] Chang bir taraftan Merkezi Çin Hükûmetinde Mesut Sabri Baykozi'nin görevden alınması için uğraşmış ve bunda da başarılı olmuştur.

---

58 N. N. Mingulov, *a.g.e.*, s. 183.

59 A. D. Forbes, *Doğu Türkistan'daki Harp Beyleri (Doğu Türkistan'ın 1911-1949 Arası Siyasi Tarihi)*, s. 314.

60 N. N. Mingulov, *a.g.e.*, s. 186.

61 Tuncer, *a.g.t.*, s. 217.

Böylece Mesut Sabri Baykozi görevden alınarak yerine Burhan Şehidî atanmıştır.[62]

Zikredilen 1928 sonrası dönemde Doğu Türkistan'daki siyasi çekişmelerin bir benzeri Merkezi Çin'de yaşanmıştır. 1911 yılında Qing Hanedanlığı'nı yıkarak iktidarı ele geçiren Milliyetçi Çin Partisi Hükûmetine karşı Komünist Çinliler harekete geçmiş ve 1949 yılı itibariyle iç savaşı kazanarak yönetimi ele geçirmişlerdir. Bu durum tabii olarak Doğu Türkistan'ın tarihini de etkilemiştir. Chang Chih-chung, Komünist Çin Hükûmetine yakınlaşmış ve Doğu Türkistan'ı hiçbir direniş göstermeden Komünist Çin'e teslim etmeyi düşünmüş,[63] bu durum Doğu Türkistan'da bir panik havasının oluşmasına neden olmuştur. Ortamın gerginleşmesi üzerine Merkezi Çin Hükûmeti, Chang'ı görevden almış ve yerine Tungan yani Çinli bir Müslüman olan Ma Bu-fang'ı atamıştır. Bölgedeki Türk kökenli kişiler yeni durumu müzakere etmek amacıyla Ma Bu-fang ile görüşmüş, Komünist işgalinin gerçekleşmesi ihtimaline karşı Sovyetlerden destek alınıp alınamayacağı Hükûmet Başkanı Burhan Şehidî ile de müzakere edilmiştir. Görüşmelerden bir netice elde edilemeyince başka hal çareleri düşünülmüştür. Hal çaresi olarak da ülkeden toplu olarak dış memleketlere çıkma düşüncesi ağırlık kazanmıştır.[64]

Göç etmek düşüncesinin ağır basması üzerine Uygur ve Kazak liderleri İsa Yusuf Alptekin, Mehmet Emin Buğra, Canımhan Hacı, Nurgocay Batur (Osman Batur adına) ve Adil Bey göç konusunu müzakere etmek üzere bir araya gelmişlerdir.[65] Doğu Türkistan'da kalıp direniş göstermenin mümkün olmadığına kanaat getirilerek hür dünyada Doğu Türkistan davasını duyurabilme noktasında fikir birliğine varılmıştır. Göç toplantısı sonucunda Kazaklar dağ yolundan, Uygurlar ise ova yolundan göç etmeye karar vermiş

---

62 Baymirza Hayit, "Doğu Türkistan'ın Türk Dünyasındaki Önemi", *Türk Dünyası Tarih ve Kültür Dergisi*, (145), Ocak 1999, s. 38; H. L. Boorman- R. C. Howard, *a.g.e.*, s. 4; Karahoca, *a.g.e.*, s. 27.

63 Tuncer, *a.g.t.*, s. 223.

64 Mehmet Emin Buğra, *Doğu Türkistan Tarihi, Coğrafi ve Şimdiki Durumu*, s. 68; A. Doğan Toprakoğlu, *İsa Yusuf Alptekin'in Hayatı ve Mücadelesi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1997, s. 14.

65 Altan Deliorman, Abdulkadir Donuk, İsa Kocakapan, *Türklük Mücahidi İsa Yusuf*, Bayrak Yayınevi, İstanbul, 1991, s. 52; Erkin Alptekin, Doğu Türkistan'dan Hicretimizin 40. Yılı, *Erciyes Dergisi*, Doğu Türkistan Yayınları, 1992, s. 6; Ömer Kul, *Osman Batur ve Doğu Türkistan Millî Mücadelesi (1911-1955)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2009, s. 361.

ve hızlı bir şekilde hazırlıklara başlanmıştır.[66] Göç kararının alınmasından sonra Canımhan Hacı 11 Eylül 1949'da önce Osman Batur'un yanına gitmiş ve onun da göçe dahil olmasını istemiştir. Beraberce çıkılan yolculukta Canımhan Hacı, yaşanan çatışmada Komünist Çin birlikleri tarafından yakalanmış ve akabinde idam edilmiştir.[67] Çocukları ise canını zor kurtarmıştır.

Doğu Türkistan'dan ayrılan Kazakların ilk güzergahı Gasköl olmuştur. Çünkü burada 1934-1937 Kazak göçü sırasında Barköl'den Kansu'ya daha sonra ise Gasköl'e gelip yerleşmiş Hüseyin Teyci bulunmaktaydı. Göç eden Kazaklar Hüseyin Teyci'nin yanına vardıklarında ekonomik olarak rahat edeceklerini düşünmüşlerdi. Gasköl'e ulaşan Kazaklar, Hüseyin Teyci'nin kendilerine yardımları ile bir müddet burada kaldıktan sonra Komünist Çin birliklerinin kendilerine doğru geldiği haberinin ardından Hindistan'a göç etmek için Gasköl'den ayrılmıştır. Çok zor ve meşakkatli Himalaya Dağlarını aşıp tıpkı daha önceki Kazak Türklerinde Elishan Batur ve arkadaşları gibi Hindistan'a varmışlardır.[68] Dağ yolunun aksine ova yolundan göç etmeye karar veren Uygur Türkleri de 17 Eylül 1949'da Mehmet Emin Buğra ve 20 Eylül 1949'da da İsa Yusuf Alptekin liderliğinde yola çıkmıştır. Bu iki lider 22 Eylül 1949'da birleşmiştir. Tıpkı Kazak Türklerinin Himalaya Dağlarında yaşadıkları sıkıntıyı Uygur Türkleri de yaşamıştır. Göç esnasında Alptekin ve Buğra tutuklanmış, göçe katılanların bir kısmı geri dönmek zorunda kalmış, birçok insan donma ve geçmek zorunda kaldıkları nehirlerde boğulma tehlikesi atlatmış olsalar da büyük kısmı Aralık 1949'da Hindistan'a ulaşmayı başarmıştır.[69]

Komünist Çin'in Doğu Türkistan'ı işgali sonrası başlayan Uygur ve Kazak göçleri neticesinde birçok zorluğa rağmen göçmenler Hindistan'a

---

[66] Delilhan Canaltay, *Altaylardan İstanbul'a Göç Hatıraları Çetin Zaman Zor Günler*, çev. Tekin Tuncer, Altay Yayınları, İstanbul, 2019, s. 137-138; Gülçin Çandarlıoğlu, *Özgürlük Yolu Nurgocay Batur'un Anılarıyla Osman Batur*, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 141; Alptekin, *a.g.e.*, s. 6; Emin Kırkıl, Tekin Tuncer, "Üç Efendilerin Nanking ve Doğu Türkistan'daki Mücadeleleri", *Celal Bayar Üniversitesi Dergisi*, 17 (1), Mart 2019, s. 303.

[67] Alptekin, *a.g.e.*, s. 6; Deliorman, Donuk, Kocakapan, *a.g.e.*, s. 53.

[68] Orhan Türkdoğan, *Salihli'de Türkistan Göçmenlerinin Yerleşmeleri*, Atatürk Üniversitesi Yayınevi, Erzurum, 1969 s. 32; Lias, *a.g.e.*, s. 317; Mehmet Emin Buğra, *Doğu Türkistan Tarihi, Coğrafi ve Şimdiki Durumu*, s. 98; Gayretullah, *Altaylarda Kanlı Günler*, s. 218; İsa Yusuf Alptekin, *Esir Doğu Türkistan İçin-2 İsa Yusuf Alptekin'in Mücadele Hatıraları*, haz. Ömer Kul, Berikan Yayınları, Ankara, 2010, s. 598-599.

[69] Bakır, *a.g.e.*, s. 97.

ulaşmıştır.[70] Hindistan'da 1949 göçü ile gelen Uygur ve Kazak Türklerine ilk yardım yine kendileri gibi 1934-1937 yılları arasında Doğu Türkistan'dan göç etmek zorunda kalan Elishan Batur ve Zayif Teyci göçü ile Hindistan'a ulaşmış kardeşlerinden gelmiştir. Yine Hindistan Hükûmeti, Kızılhaç Cemiyeti, Keşmir Hükûmeti ve Dünya Kiliseler Birliği de göçmenlere yardım etmişlerdir.[71] Hatta Dünya Kiliseler Birliği bu kişilerin Türkiye'ye gidiş masraflarını karşılamıştır.[72] 1934-1937 ve 1949 göçleri ile gelenler Hindistan'dan ayrılıp başka bir ülkeye gitmenin yollarını aramıştır. Bunun için listeler hazırlanmış ve 1950 yılında Türkiye'nin Pakistan Büyükelçisi Nebil Batu'ya teslim edilmiştir.[73] Büyükelçinin Türkiye nezdindeki girişimleri ile Mehmet Emin Buğra ve İsa Yusuf Alptekin'in Türkiye'ye gidip yaptıkları temaslar sonuç vermiş ve 1.850 göçmenin Türkiye'ye iskânlı göçmen olarak gelmeleri kabul edilmiştir.[74] Keşmir'den yola çıkan ve Türkiye'ye gelen ilk kafile 28 Ekim 1952 tarihinde 103 kişiden oluşan ve Hüseyin Teyci liderliğindeki kafiledir.[75] Bu kafile 12 Kasım 1952'de Türkiye'ye ulaşmış ve Sirkeci Göçmen Evi'ne yerleştirilmiştir.[76] Bundan sonra diğer Doğu Türkistanlılar da kafileler halinde Türkiye'ye getirilmiştir. Gelen kafileler Sirkeci, Zeytinburnu ve Tuzla Göçmen Evlerine yerleştirilmişlerdir. İaşeleri Türkiye tarafından karşılanan Doğu Türkistanlılar, 1953-1958 yılları arasında Türkiye'nin kendilerine tahsis ettiği göçmen evlerine yerleştirilmişlerdir. Doğu Türkistanlıların Türkiye'de yerleştirildikleri yerler şöyledir:

---

70 Türkdoğan, *a.g.e.*, s. 32; Lias, *a.g.e.*, s. 317; Mehmet Emin Buğra, *Doğu Türkistan Tarihi, Coğrafi ve Şimdiki Durumu*, s. 98; Gayretullah, *Altaylarda Kanlı Günler*, s. 218; Alptekin, *a.g.e.*, s. 598-599.

71 A. Kayyum Kesici, "Doğu Türkistanlı Kazak Türklerinin Türkiye'ye Göçünün 50. Yılı Münasebetiyle-I", s. 21; "Doğu Türkistan'dan Kanlı Göçler", *Türk Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyonu Türk Dünyası Üç Aylık Fikir-Kültür Dergisi*, (7), Ekim-Kasım-Aralık 1967, s. 7.

72 "Doğu Türkistan'dan Kanlı Göçler", s. 8; Bakır, *a.g.e.*, s. 203-204.

73 Selvi, Teyci, Kara, *a.g.e.*, s. 53; A. Kayyum Kesici, "Doğu Türkistanlı Kazak Türklerinin Türkiye'ye Göçünün 50. Yılı Münasebetiyle-II", s. 20; Fethi Ahmet Yüksel, "Peşaver Doğu Türkistan Kazak Muhacirler Derneği ve Yahya Kemal Beyatlı", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, (296), Ağustos 2011, s. 22.

74 T.C Başbakanlık Muamelât Umum Müdürlüğü Kararlar Müdürlüğü Karar Sayısı 3/14595; Alptekin, *a.g.e.*, s. 75; Selvi, Teyci, Kara, *a.g.e.*, s. 55; Altay, *a.g.e.*, s. 420; Bakır, *a.g.e.*, s. 202; Yüksel, *a.g.e.*, s. 23.

75 *Milliyet Gazatesi*, 28 Ekim 1952, s. 3.

76 Altay, *a.g.e.*, s. 426; Kesici, "Doğu Türkistanlı Kazak Türklerinin Türkiye'ye Göçünün 50. Yılı Münasebetiyle-II", s. 21; Bakır, *a.g.e.*, s. 108-109; *Milliyet Gazatesi*, 29 Kasım 1952, s. 3.

1) 201 nüfustan ibaret 59 aile Niğde vilayeti Aksaray kazası Sultanhan nahiye merkezine;
2) 468 nüfuslu 146 aile Manisa vilâyeti Salihli kazası merkezine;
3) 344 nüfuslu 104 aileden ibaret bir grup, Kayseri vilâyetinin Develi kazası Sindelhöyük ve Karacaviran köyleri ile Yahyalı kazasına bağlı Kopçı ve Hocahacıllı köylerine;
4) Doğu Türkistanlı göçmenlerin kendi memleketlerinin ismini verdikleri Niğde vilâyetinin Ulukışla kazasına bağlı Altay köyüne ise 545 nüfustan ibaret 160 aile;
5) Konya vilâyeti merkez köylerinden İsmil'e 238 nüfustan ibaret 60 aile;
6) Konya Ereğlisi'ne 35 nüfustan ibaret 11 aile;
7) Sadece 10 nüfustan ibaret iki göçmen ailesi de Adapazarı'nın merkezine iskân edilmiştir.

1.850 kişi iskânlı göçmen statüsüne alınmasına rağmen gelenlerin toplam sayısı 542 aileden müteşekkil 1.841 kişidir. 1967 yılı itibarıyla 1.234 doğum hadisesi ile bu sayı 3.075'e yükselmiştir.[77] Türkiye'ye iskânlı göçmen olarak yerleştirilen Doğu Türkistanlılar zaman içinde yerleştirildikleri şehirlerdeki yerlerden tekrar göç ederek daha rahat geçimlerini sağlayabilecekleri Türkiye'nin başta İstanbul olmak üzere farklı şehirlerine yerleşmişlerdir.

3. 1965 ve Sonrası Doğu Türkistan'dan Yaşanan Göçler

1949 sonrası Doğu Türkistan'dan başlayan ve Hindistan üzerinden Türkiye'ye yönelen göçlerin ardından da bölgeden göç edenler olmuştur. 1960 sonrası yaşanan göçlerin en önemlisi Çin ile Afganistan arasında yapılan bir anlaşmadan istifade eden Doğu Türkistanlıların önce Kabil'e oradan da Ankara'ya getirilmeleri olmuştur. Çin-Afganistan Dostluk Anlaşmasını haber alan bir kısım Doğu Türkistan Uygur Türkü, Haziran 1961'de Mehmet Ka-

---

77 "Doğu Türkistan'dan Kanlı Göçler", s. 10; Türkdoğan, *a.g.e.*, s .6-7; Kadircan Kaflı, *Türkiye'ye Göçler*, Çeltüt Yayınları, İstanbul, 1966, s. 16-17; Gayretullah, *Uzaklara Balam*, s. 147; Mine Akman, *Uyghur Immıgrants In Turkey: A Home Away From Home*, Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010, s. 52.

78 Doğu Türkistanlılar arasından Mehmet Kasım olarak bilinen Mehmet Cantürk 5 Nisan 1925 tarihinde Yarkent'in Cıvgan mahallesinde dünyaya gelmiş, 1 Şubat 2015 tarihinde Kayseri'de vefat etmiştir.

sım Cantürk'ün[78] liderliğinde Afganistan'a geçmiştir.[79] 1961 yılında Doğu Türkistan'dan ayrılan 118 aile Çin Halk Cumhuriyeti'nin tahsis ettiği araçlarla Afganistan sınırına kadar gelmiştir.[80] Manas, Kutubi, Urumçi, Aksu, Kuçar ve Kaşgar güzergahını takip eden kafile Taşkurgan sınırından Doğu Türkistan'ı terk etmiş ve Pamir Dağlarına ulaşmıştır.[81] Sınırı geçen ailelerin mal ve servetlerini geride bırakmaları dolayısıyla büyük sıkıntılara düştüğü bilinmektedir. Anlatılanlara göre gömleklerinin düğmelerini dahi satıp yiyecek ihtiyacını giderenler olmuştur. Pamir'den sonra kafile 1961 yılının Mayıs ayının sonlarına doğru Bedehşan şehrine hareket etmiş ve binbir müşkülatla Serhad, İşkaşim, Pencap ve Cirim şehirlerinden geçerek, Ekim 1961'de, Bedehşan'a ulaşmıştır. Bedehşah'a ulaşan ailelere Afganistan halkı ellerinden gelen yardımı yapmıştır. Doğu Türkistan'dan çıkan kafile Pamir yaylalarını da geçerek Afganistan'a iltica etmiştir.

Kafilenin ileri gelenlerinin Afganistan'da yaptıkları ilk işlerden biri İstanbul'da bulunan Doğu Türkistan Göçmenler Cemiyeti'ne başvurarak Türkiye'ye gelmek istediklerini iletmek olmuştur. Cemiyet'in lideri İsa Yusuf Alptekin ve yönetim kurulu üyeleri zaman kaybetmeden harekete geçmiş, Kabil'de bulunan 118 ailenin aynen 1952'de olduğu gibi "iskânlı göçmen" statüsünde Türkiye'ye yerleştirilmesi için Başbakanlığa ve BM Mülteciler Yüksek Komiserliği'ne müracaat etmiştir. Kabul edilen 118 aileden ilk etapta 234 kişiden müteşekkil 74 aile Türkiye'ye ulaşmış, diğer aileler ise Afganistan'da kalmıştır. Zikredilen 234 kişi BM Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin masraflarını karşılaması sonucunda[82] Afgan Hava Yollarına ait uçaklarla üç kafile halinde Ankara'ya getirtilmiştir. İlk kafile 11 Ekim, ikinci kafile 13 Ekim ve üçüncü kafile de 16 Ekim 1965 tarihlerinde Ankara'ya ulaşmıştır.[83] Kafile, Ankara'ya ulaştığı gün resmi işlemleri yapılarak otobüslerle kendileri için hazırlanan Kayseri'deki iskân mahallerine gönderilmiştir.[84] Afganistan'da kalan 44 ailenin (165 kişi) de getirilmesi için yine Doğu Türkistan Göçmenler Cemiyeti başkanı İsa Yusuf Alptekin çalışmalarına devam

---

79 Kemal Göde, "Dünden Bugüne Kayseri'ye Gelen Uygur Türkleri", *Türk Dünyası Tarihi Dergisi*, (71), Kasım 1992, s. 48.

80 "Doğu Türkistan'dan Kanlı Göçler", s. 11.

81 Zikredilen Kırgızlar günümüzde Van'ın Erciş ilçesine bağlı Ulupamir köyünde yaşamakta olan Kırgızlardır.

82 Alptekin, *a.g.e.*, s. 535-546, 550.

83 *Milliyet Gazatesi*, 10 Ekim 1965, s. 3.

84 Alptekin, *a.g.e.*, s. 546.

etmiş, 11 Mayıs 1965 tarihinde Başbakanlığa ve 26 Eylül 1965 tarihinde de Dışişleri Bakanlığına resmi müracaatta bulunmuştur. Alptekin'in 1 yıl 9 ay sabırla ama devamlı suretteki çalışmalarıyla TBMM, Şubat 1967 tarihli kararıyla bütçeye muhacirlere kullanılmak üzere 1.200.000 lira ödenek koymuştur. Zaman kaybetmeden hazırlıklara girişilmiş Kayseri vilâyet merkezinde göçmen evleri inşa edilmeye başlanmıştır. Nihayetinde BM Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin maddi desteği ile kiralanan bir İngiliz nakliye uçağı 70 kişiden ibaret olan 29 aileyi 5 Kasım 1967 tarihinde Ankara'ya getirmiştir. Göçmenler Ankara'da üç gün misafir edilmiş, 8 Kasım 1967 tarihinde ise Kızılay'ın temin ettiği otobüslerle Kayseri'ye gönderilip kendileri için inşa edilen evlere yerleştirmiştir.[85] Doğu Türkistan'dan kafileler halinde olmasa da 1967 sonrası bireysel olarak Türkiye'ye göç devam etmiştir. Günümüzde ise net sayı bilinmemekle beraber Türkiye'de 70.000 civarında Doğu Türkistanlının yaşadığı tahmin edilmektedir.

Doğu Türkistan'da 5 Temmuz 2009'da yaşanan Urumçi olaylarından sonra ve bilhassa sözde eğitim kamplarının açılmaya başlandığı 2016 yılına kadar özellikle Türkiye'ye göç edenler olmuşsa da bunlar daha ziyade bireysel ve az sayıda aileden müteşekkildir. Bu göçlerle ilgili henüz derli toplu ilmi çalışmalar yapılmamıştır. Zikredilen bu dönemdeki göçleri hem Doğu Türkistan'dan hem de farklı ülkelerden Türkiye'ye gelenler oluşturmuştur. Doğu Türkistan'dan ülkemize son dönemlerde gelenleri, bilhassa Pakistan, Malezya, Tayland, Mısır ve Suudi Arabistan'dan olmak üzere, bölgede yaşanan sıkıntılar sonrası ülkelerinden çıkabilenler oluşturmaktadır. Bu türden göç edenlerin kullandığı bir başka yöntem de okumak gayesiyle başta Pakistan, Malezya, Endonezya ve Mısır'a gitmek, sonrasında da Türkiye'ye gelmektir.

Son dönemlerde ya aile ya da bireysel olarak gerçekleşen göçlerin bölgede her geçen gün artan dini baskılar ve ağır insan hakları ihlalleri dolayısıyla vuku bulduğu bilinmektedir. Çocuklarını okumak gayesiyle yurtdışına gönderen Doğu Türkistanlı aileler, 2016 sonrasında Çin'in eğitim amaçlı Doğu Türkistan dışında bulunan çocuklar da dahil yurt dışına çıkanları ülkeye geri çağırması ile sıkıntılı bir süreç yaşanmıştır. Yurtdışında yaşayan veya okuyan Uygurların geriye dönmeleri halinde sözde eğitim kamplarına veya hapse atılma riskleri Doğu Türkistan toplumunu tedirgin etmiş, dönmeyenlerin ailelerini sıkıntılı bir süreçle karşı karşıya bırakmıştır.

---

[85] Göçmenlerin Ankara'daki programları ile ilgili geniş bilgi için bkz. Alptekin, *a.g.e.*, s. 551-556.

1949 sonrası Türkiye'ye yerleşen Doğu Türkistanlılar bugün itibariyle tahminen 70.000 civarında olup, genelde Kocamustafapaşa/Fatih, Zeytinburnu, Sefaköy, Küçükçekmece, Selimpaşa, Beylikdüzü ve Sultanbeyli olmak üzere İstanbul'un farklı ilçe ve semtlerinde dağınık olarak yaşamaktadır. Bilhassa Suriye iç savaşı akabinde ülkemize gelenler daha ziyade Kayseri başta olmak üzere Konya'da; ticaretle uğraşanlar ise Çince bilmeleri sebebiyle mermer maden ocaklarının bulunduğu Afyon, Burdur, Bilecik, Kütahya ve Eskişehir'de yaşamaktadır. Ayrıca Türkiye'de hangi il ve ilçede kaç Uygur ailesinin yaşadığına dair resmi veriler bulunmamaktadır. 2009 sonrası gelenler bir şekilde hemşerilik ve akrabalık ilişkileri dolayısıyla tanıdık kişi ve ailelere yakın oturmaktadır. Bu türden kişiler sıkıntılarının çözümü noktasında da başta tanıdıkları olmak üzere Doğu Türkistanlılar tarafından kurulan STK'lar üzerinden problemlerini çözmeye çalışmaktadır. Her geçen gün sayılarının arttığı gözlenen Doğu Türkistanlı aileler, iaşe ve ibadelerini daha ziyade, çalışma izni olan tanıdıkları üzerinden açtıkları lokanta veya küçük ticari işletmeler vasıtasıyla sağlamaktadır. Maddi durumu yeterli olmayanlara ise ya Doğu Türkistan ile ilgili STK'lar ya da ülkemizde faaliyet gösteren yerli vakıf ve dernekler sahip çıkma gayretindedir. Bugün itibariyle 50'ye yakın Doğu Türkistan ile alakalı vakıf ve derneğin olduğu Türkiye'de ayrıca Türkistan Press gibi internet sitesi ile İstiklal ve Türkistan TV gibi internet yayını yapan tv kanalları bulunmaktadır.

Sonuç

Doğu Türkistan'dan Türkiye'ye göçlerin üç dalga halinde gerçekleştiği söylenebilir. Birinci dalga; Çin Cumhuriyeti (1911-1949) yönetimi devrinde Doğu Türkistan'ın Barköl, Kumul ve Altay bölgelerindeki Kazaklarının Türkiye'de sonuçlanan göçüdür. 1934 yılında başlayan bu göç Tibet, Hindistan ve Pakistan Türkiye hattında 1952'de sonuçlanmıştır. Bu göç aynı zamanda 1949 Göçü ile birlikte tamamlanmıştır. İkinci göç dalgası; Afganistan'da yaşayan ve 1965 yılında Türkiye'ye getirilen Doğu Türkistanlılardan müteşekkildir. Üçüncü göç dalgası ise 1970'ten günümüze kadar bireysel veya Tayland'da olduğu gibi diplomatik ilişkilerle getirilen göçmenlerden oluşmaktadır.

1952 yılından itibaren peyderpey Türkiye'ye getirtilen Doğu Türkistanlılar İstanbul başta olmak üzere Kayseri, Konya, Manisa ve Niğde gibi şehirlere yerleştirilmiştir. Gelen ilk Doğu Türkistanlıların günümüzdeki üçüncü

kuşak nesli kendilerini sosyal hayata adapte eden ve işlerini düzene koyan ailelerden oluşmaktadır. Bununla birlikte bilhassa 1990 sonrası Türkiye'ye gelenler ise eğitimden, çalışmaya, sosyal güvenlikten sağlık giderlerinin karşılanmasına birçok zorluk yaşamaktadır. Bilhassa son dönemde gelen Doğu Türkistanlı göçmenler, bir taraftan hukuki düzenlemelerin yetersizliği, bir taraftan ekonomik durumlarının bozulması ve bir taraftan da Çin yönetimin baskı, tehdit ve şantajları gibi sebepler yüzünden travma geçiren bir toplum haline dönüşmüştür. Bu durumun ortadan kaldırılması adına ivedilikle atılması gereken ilk adım 1952 ve 1965 yıllarındaki "iskânlı göçmen" siyasetine tekrar dönülmesi olmalıdır.

Doğu Türkistan'da yaşanan insan hakları ihlalleri, dini ve ırkî aşağılama ve baskılar ya bireysel ya aileler ya da kafileler halinde dünyanın farklı ülkelerine göçlerin yaşanmasını tetiklemektedir. Doğu Türkistan'da hayatın normalleşmesi ile ülkelerine dönme arzusunda olanların sayısı hatırı sayılır derecede fazladır. Doğu Türkistan'da gündelik hayatın stabil hale getirilmemesi bölgeden göç hareketlerini durdurma potansiyeline sahiptir. Göçmenlerin sayı itibariyle sağlıksız ve koordine edilemeden her geçen gün artması birçok sosyal, ekonomik ve hukuki problemi beraberinde getirmektedir. Doğu Türkistan'dan Türkiye'ye yapılan göçlerin insani, sosyal, ekonomik, psikolojik ve uluslararası ilişkiler kapsamında değerlendirilmesine ivedilikle ihtiyaç duyulmaktadır. 2017 sonrası her ne kadar Doğu Türkistan'dan çıkışlar sınırlandırılmış olsa da halen daha bireysel göçler devam etmektedir.

Bu bağlamda sistemli bir iskân siyasetine ilave olarak, hukuki süreçlerin belirgin hale getirilmesi (vatandaşlık veya ikamet iş ve işlemlerine dair), sağlık ve eğitim hizmetlerine diğer göçmen gurupları gibi ulaşım eşitliği, iaşe ve ibadelerinin karşılanması noktasında çalışma veya iş yeri açmada kolaylıklar sağlanması gelecekte sağlıklı bir Doğu Türkistan toplumu görme adına en önemli ihtiyaçlar arasında sayılabilir. Doğu Türkistan göçmenleri meselesi ivedilikle sistemli bir iskân siyaseti ve hızlı hukuki adımlar ile çözülmelidir. Bu yapılmadığı takdirde Türkiye'deki Doğu Türkistan toplumu arasında görülmeye başlanan; psikolojik problemler, hayattan bir beklentisi olmayan genç ve yetişkinler, işsiz ve eğitimden mahrum insan grupları, gasp ve darp vakaları gibi adi suçlar, uyuşturucu madde kullanımı ve satışı, kadın ticareti… gibi vakalarda artış olabilir. Bu türden nahoş durumlar önümüzdeki süreçte suç işleme potansiyeli olan ve başkasının eline bakan bir toplum ortaya çıkarma ihtimali barındırmaktadır.

Kaynakça

Ai-chen, Wu, *Turkistan Tumult,* Methuen, London, 1940.

Akman, Mine, *Uyghur Immıgrants In Turkey: A Home Away From Home*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 2010.

Alptekin, Erkin, *Doğu Türkistan'dan Hicretimizin 40. Yılı,* Erciyes Dergisi Doğu Türkistan Yayınları, Kayseri, 1992.

Alptekin, İsa Yusuf, *Esir Doğu Türkistan İçin-2 İsa Yusuf Alptekin'in Mücadele Hatıraları,* düz. Ömer Kul, Berikan Yayınevi, Ankara, 2010.

Altay, Halife, *Anayurttan Anadolu'ya,* Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998.

Ambolt, Nils, *Karavan: Travels in Eastern Turkestan,* Blackie & Son, London, 1939.

Bakır, Abdullah, *Doğu Türkistan İstiklâl Hareketi ve Mehmet Emin Buğra,* Doğu Türkistan Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005.

Barköl Tarihi Materyali, 1952.

Barnett, A. D., *China On The Eve Of The Communist Takeover,* Thames&Hudson, London, 1963.

Boorman, H. L., & Howard, R. C., *Biographical Dictionary of Republican China-1,* Columbia UP, New York, 1967.

Bosshard, W., "Politics and Trade in Central Asia", *Journal Of The Royal Central Asian Society (JRCAS), XVI*, 1929, p. 433-454.

Buğra, Mehmet Emin, *Doğu Türkistan Tarihi, Coğrafi ve Şimdiki Durumu*, Güven Basımevi, İstanbul, 1952.

————, *Doğu Türkistan'ın Hürriyet Davası ve Çin Siyaseti,* Osmanbey Matbaası, İstanbul, 1954.

Cable, Mildred, & French, Francesca, *The Gobi Desert, A Desert Journal,* Hodder & Stoughton, London, 1934.

Canaltay, Delilhan, *Altaylardan İstanbul'a Göç Hatıraları Çetin Zaman Zor Günler,* çev.T. Tuncer, Altay Yayınları, İstanbul, 2019.

Chan, F. Gilbert, *Sinkiang Under Sheng Shih-tsai 1933-1944*, MA thesis University of Hong Kong, 1965.

_____, "The Road to Power: Sheng Shih-ts'ai's Early Years in Sinkiang (1930-34)". *Journal of Oriental Studies*, C. VII, 1969, s. 224-260

Chen, Jack, *The Sinkiang Story,* Macmillan, New York, 1977.

Clubb, O. E., *China and Russia: The Great Game,* Columbia UP, New York, 1971.

Çandarlıoğlu, Gülçin, *Özgürlük Yolu, Nurgocay Batur'un Anılarıyla Osman Batur,* Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul, 2006.

Deliorman, Altan-Donuk, Abdulkadir-Kocakapan, İsa, *Türklük Mücahidi İsa Yusuf*, Bayrak Basımevi, İstanbul, 1991.

"Doğu Türkistan'dan Kanlı Göçler", (1967, Ekim-Kasım-Aralık), *Türk Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyonu Türk Dünyası Üç Aylık Fikir-Kültür Dergisi*, (7), s. 1-16.

"Doğu Türkistan Genel Kurmay Başkanı Mahmut Muhiti'nin İnkılap Önderimiz Hoca Niyaz Hacı İle Birlikte Geçirdiği Günleri ve Tercüme Hali", Ekim 1981, *Doğu Türkistan Dergisi*, (15), s. 13-21.

Douglas, W. A., *The Russo-Chinese Borderlands*, UP, Princeton, 1962.

Févre, G. Le, *An Eastern Odyssey*, Gollancz, London, 1935.

Forbes, A. D., *Muslim Separatism in Northwest China During the Republican Period 1911-1949*, Phd Thesis School of History University of Leeds, 1981.

————, *Doğu Türkistan'daki Harp Beyleri (Doğu Türkistan'ın 1911-1949 Arası Siyasi Tarihi)*, çev. E. Can, Doğu Türkistan Vakfı Yayınları, Münih, 1990.

Gayretullah, Hızırbek, *Altaylar'da Kanlı Günler*, Hamle Yayıncılık, İstanbul, 1977.

Gayretullah, K., *Uzaklara Balam*, düz. Hızırbek Gayretullah, Toker Yayınları, İstanbul, 2009.

Göde, Kemal, "Dünden Bugüne Kayseri'ye Gelen Uygur Türkleri", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, (71), Kasım 1992, s. 43-49.

Göktürk, H. (2006). "Doğu Türkistan'dan Anadolu'ya Göçler". *Uluslararası Göç Sempozyumu, 8-11 Aralık 2005* (s. 130-135). İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi.

Göktürk, Hamit, "Mehmet Emin Buğra'nın Yurt Dışındaki Mücadelesi", *Doğu Türkistan'ın Sesi*, (46), s. 22-26.

Gültepe, Kazım, "Tutsak Doğu Türkistan ve Bitmeyen Çin Mezalimi-I", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, (118), Ekim 1996, s. 49-56.

Hai, B. W.-l, *Muslim Minority in China*, MA Thesis, Columbia University, New York, 1956.

Hayit, Baymirza, *Türkistan: Rusya ve Çin Arasında*, çev. A. Sadak, Otağ Yayınları, Ankara, 1975.

————, "Doğu Türkistan'ın Türk Dünyasındaki Önemi", *Türk Dünyası Tarih ve Kültür Dergisi*, (145), Ocak 1999, s. 36-39.

Hedin, Sven, *Big Horse's Flight: The Trail of War in Central Asia*, Macmillan, London, 1936.

Hedin, Sven, & Diğ., *History of the Expedition in Asia, 1927-1935*, C. II, Elanders Boktryckeri Aktiebolag, Stockholm, 1945.

Hogg, George, *I See a New China*, Gollancz, London, 1945.

İlkul, A. Kemal, *Çin-Türkistan Hâtıraları, Şanghay Hâtıraları*, düz. Y. Gedikli, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1997.

İslambekov, K., *Halife Altay'ın Hayatı ve Eserleri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 1999.

Kadirî, Polat, *Ülke Tarihi Baturlar: Doğu Türkistan Millî Mücadele Tarihi (1930-1949)*, düz. Ömer Kul, Berikan Yayınevi, Ankara, 2009.

Kaflı, Kadircan, *Türkiye'ye Göçler*, Çeltüt Matbaacılık, İstanbul, 1966.

Kalkan, Mustafa, "Sovyetler Döneminde Kazakların Göç Hareketleri ve Anadolu'da (Altay Köyü'nde) İskân Edilişleri", *TÜBAR*, XXI, 2007, s. 123-141.

Karahoca, Amaç, *Doğu Türkistan Çin Müstemlekesi*, Fakülte Matbaası, İstanbul, 1960.

Kesici, A. Kayyum, "Doğu Türkistanlı Kazak Türklerinin Türkiye'ye Göçünün 50. Yılı Münasebetiyle-I". *Türk Dünyası Araştırmaları Tarih Dergisi*, (194), Şubat 2003, s. 17-22.

————————, "Doğu Türkistanlı Kazak Türklerinin Türkiye'ye Göçünün 50. Yılı Münasebetiyle-II". *Türk Dünyası Araştırmaları Tarih Dergisi*, (195), Mart 2003, s. 17-22.

Kırkıl, Emin-Tuncer, Tekin, "Üç Efendilerin Nanking ve Doğu Türkistan'daki Mücadeleleri", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (1), Mart 2019, s. 295-305.

Kul, Ömer, *Osman Batur ve Doğu Türkistan Millî Mücadelesi (1911-1955)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009.

Kul, Ömer-Kırkıl, Emin, "Doğu Türkistan Kazak Türk Liderlerinden Bir Portre: Hüseyin Teyci", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, I (2), Temmuz 2011, s. 103-130.

Kurban, İklil, *Şarki Türkistan Cumhuriyeti: 1944-1949*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992.

Lattimore, O. (1928). "The Chinese as a Dominant Race". *Journal Of The Royal Central Asian Society (JRCAS), XV*, 278-300.

Lattimore, Owen, *Pivot of Asia: Xinjiang and the Inner Asian Frontiers of China*, Little, Brown & Co, Boston, 1950.

Lias, Godfrey, *Kazak Exodus*, Evans Brothers, London, 1956.

Milliyet Gazatesi, 28 Ekim 1952; 29 Kasım 1952; 10 Ekim 1965.

Mingulov, N. N., "The Uprising in North-West Xin-jiang, 1944-1949", *Central Asian Revlew (CAR),* II (2), 1962, s. 181-195.

Nyman, Lars Erik, *Great Britian and Chinese, Russian and Japanese Interest in Xin-jiang 1918-1934,* Esselte Studium, Malmö, 1977.

Oraltay, Hasan, *Hürriyet Uğrunda Kazak Türkleri,* Türk Kültür Yayını, İstanbul, 1976.

Saka, Eser, *Düşten Geleceğe Yolculuk Doğu Türkistan,* TDV Yayınları, Ankara, 2009.

Selvi, Zafer-Teyci, Mansur-Kara, Abdülvahap, *Kazakların Doğu Türkistan'dan Anadolu'ya Göçü ve Osman Taştan,* Kazak Türkleri Vakfı Yayını, İstanbul, 1996.

"The Story of Sinkiang", 15 Aralık 1944, *Amerasia*, s. 357-360.

Toprakoğlu, A. Doğan, *İsa Yusuf Alptekin'in Hayatı ve Mücadelesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1997.

Tuncer, Tekin, *1949-1964 Yılları Arasında Doğu Türkistan'da İstiklal Mücadelesi ve Türkiye'ye Yapılan Göçler,* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa, 2015.

Turan, A. Şekür, "Vefatının 53. Yıl Dönümü Münasebeti İle Mesut Sabri Baykuzu (1887-1949)", *Gökbayrak,* (47), Mayıs-Haziran 2002, s. 5-6.

Türkdoğan, Orhan, *Salihli'de Türkistan Göçmenlerinin Yerleşmeleri,* Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum, 1969.

"Türkistan Faciası", 1 Şubat 1952, *Komünizme Karşı Mücadele Dergisi,* (29), s. 1-4.

Vahidi, Haşir-Uygari, Sabit, (1991). *Dr. Mesut Sabri Baykozi Hakkındaki Doğrular ve Hakikatler,* çev. G. P. Baykozi, (Yayınevi Yok), Almatı, 1991.

Vakar, Nicholas, "The Annexation of Chinese Turkestan", *The Slavonic and East European Review,* XIV, (40), 1935, s. 118-123.

Whiting, A. A., "Soviet Strategy in Sinkiang 1933-49", *Sinkiang: Pawn or Pivot*, (S. Shih-ts'ai, & A. S. Whiting içinde), Michigan UP, East Lansing, 1958, s. 3-148.

Wiens, H. J., "The Historical and Geographical Role of Urumchi, Capital of Chinese Central Asia", *Annals of the Association of American Geographers*, LIII, (4), Aralık 1963, s. 441-464.

Yash Türkistan, LXXI, 1935, s. 19-25.

Yüksel, Fethi Ahmet, "Peşaver Doğu Türkistan Kazak Muhacirler Derneği ve Yahya Kemal Beyatlı", *Türk Dünyası Araştırmaları Tarih Dergisi,* (296), Ağustos 2011, s. 19-24.